

DOI: 10.59277/AIIGB/2024.63.27

Gabriel Cătălin VAIDA, *Reconstituiri transilvane*, Cluj-Napoca, Editura Mega, 2023, 382 p.

Pentru istoricii să le zicem „consacrați”, este un moment de satisfacție atunci când cineva format în alte sfere ale cunoașterii se apropie de domeniul lor de activitate cu pasiune, cu un instrumentar viabil și cu metode de cercetare suficient maturizate. Este și cazul de față, unul în care autorul s-a orientat înspre istorie venind dinspre un domeniu profesional cu puternice valențe tehnice. Ne bucură această opțiune, deoarece, după cum se știe de multă vreme, istoriografia și, în general, investigarea trecutului au depășit arealul cercetărilor monopolizate de istorici, deschizându-se înspre multe alte științe, nu numai înspre cele socio-umane. Genetica, biologia, medicina, fizica, chimia, științele naturii, științele agricole, psihologia, matematica, cibernetica (ca să nu pomenim decât câteva științe din afara a ceea ce numim îndeobște știința istoriei, forează devenirea societății aproape cu aceeași intensitate cu care o fac științele sociale (sociologia, antropologia, etnografia, statistica, demografia etc.), angajate și ele acerb în competiția legată de studiul trecutului. E firesc, pe undeva, să fie așa, acum, la atâtea decenii după post-modernism, când se știe foarte bine că istoria nu mai este de multă vreme regina studiilor sociale și că existența ei nu se mai validează fără o reală multi- și interdisciplinaritate.

Lucrarea la care ne referim este încărcată de segmente de analiză tehnică și vizează un subiect de mare actualitate, anume istoria unuia dintre cele mai mari fonduri familiale din Transilvania și Ungaria, adică fondul Bánffy. Este inutil să mai vorbim de rolul de uriașe dimensiuni pe care această familie aristocratică l-a jucat în viața socio-politică, economică, administrativă, culturală și confesională a Transilvaniei. Am menționa că puterea ei se relevă și prin faptul că întruchipează încă o prezență constantă în viața noastră, prin patrimoniul cultural, artistic și arhitectural presărat mai peste tot în ambientul ardelean.

Prezenta carte este una de actualitate și dintr-un alt punct de vedere. Observăm pe zi ce trece că discursul istoric este în continuă devenire și că, din ce în ce mai des, locul metanarațiunilor și al lucrărilor de amplă întindere (tratate, sinteze ș.a.) este luat de cercetări fragmentate, uneori de nișă, focalizate pe actorii secundari ai istoriei, pe cei care s-au aflat, de regulă, în umbra marilor discursuri, în spatele faptelor mărețe și a evenimentelor majore. Această direcție s-a conturat, fără îndoială, prin cooperarea dintre istorie și celelalte științe sociale, interesate mai curând de modul real în care oamenii de rând și-au trăit viețile decât de inventarierea marilor personalități și evenimente ale trecutului. Dar, în pofida acestei linii de investigație ce câștigă teren pe zi ce trece, câteva componente ale modului tradițional de a derula un sondaj istoric și-au păstrat utilitatea.

Se teoretizează mult în literatura de specialitate de astăzi. Uneori, în special în Occident, teoria și filosofia istoriei limitează, cel puțin în aparență, ceea ce mai demult se chema „istorie pură”, fundamentată prioritar pe cercetări de arhivă. În opoziție cu această tendință însă, au continuat să manifeste un interes viu câteva elemente din panopticul vechiului scris istoric. Monografiile, biografiile, istoriile locale sau regionale, istoriile de familie fac parte și ele din spectrul istoriei mici, sunt tot timpul la modă, au rămas mereu în centrul atenției și aceasta poate și datorită faptului că nu s-au situat pe un curs de coliziune cu fragmentările de discurs încă persistente în siajul postmodernismului. Ca atare, se poate afirma că și prezenta inițiativă ce ni s-a supus evaluării face parte din categoria celor care sunt și vor fi mult timp de acum încolo în acord cu subiectele frecventate și preferate în mediul istoriografic.

Dimensiunea copleșitoare a fondului familial Bánffy ar putea oferi de lucru o perioadă îndelungată unei echipe masive de cercetători și chiar și în aceste condiții nu s-ar putea ajunge la o abordare exhaustivă. Aceasta și datorită faptului că materialul arhivistic a traversat o istorie sinuoasă, pe alocuri chiar dramatică, s-a risipit în parte în firidele giganticei familii, a traversat numeroase relocări care i-au afectat unitatea și nu puține dintre piesele arhivistice au ajuns prin voia sorții în alte fonduri personale și instituționale.

Unul dintre meritele lucrării este acela de a reface pe cât posibil o istorie a acestei importante arhive și, în același timp, de a puncta trecutul familiei în măsura în care el este recuperabil, fără a-și

propune a acoperi golurile și de a soluționa neclaritățile generate de giganticul proces de extindere prin diverse alianțe matrimoniale. Chiar și atât este de ajuns, cu atât mai mult cu cât o istorie a clanului nu s-a conturat încă în întregime, deși ea ar fi mai mult decât necesară pentru o mai substanțială cunoaștere a trecutului Transilvaniei în relație cu părțile și învecinările ei vestice.

Nici măcar în istoriografia maghiară mai nouă sau mai veche, după cum ne relevă autorul, preocupările pentru o istorie de familie dedicată copleșitorului clan Bánffy nu au fost duse la bun sfârșit, consistența cercetărilor începute cu intensitate pentru analiza perioadei Voievodatului diluându-se apoi în ceea ce privește epoca Principatului.

În ceea ce privește istoriografia română dedicată subiectului, bine trecută de autor în revistă, observăm că ea evidențiază mai degrabă travaliul arhiviștilor și se axează pe eforturile de preluare, ordonare și inventariere a materialului, în dauna unei exploatari și valorificări istorice.

Într-un mediu al scrisului de specialitate care nu a avut prea multe de oferit, cu precădere pentru perioada Principatului, autorul și-a propus, în fapt, nu să reconstituie arhiva familiei, un titlu și un obiectiv mult prea pretențioase chiar și pentru istoricii profesioniști, de oricăta reputație și capacitate de muncă s-ar bucura ei, ci să ofere un model de valorizare a unui important depozit documentar, care până acum nu a beneficiat de atenția care i s-ar fi cuvenit. În consecință, el și-a desfășurat pe masa de lucru câteva sute de documente care i-au fost la dispoziție și le-a putut accesa, pe care le-a procesat și cuantificat cu atenție, le-a pus în relație cu inventarele mai vechi sau mai noi ale arhivei, le-a considerat reprezentative pentru structura și componența fondului și, pe baza lor, ne-a sugerat moduri din cele mai diverse de a explora și analiza un material de sorginea arhivei de familie.

Se poate spune cu toată convingerea că lucrarea are o puternică tentă multidisciplinară și folosește din abundență instrumentarul statisticii etalat cu precădere prin mijloace digitale. Ni se pun la dispoziție bogate informații despre genealogia familiei, despre vânzări, donații, transferuri și mișcări de proprietate, despre mobilitatea de pe domenii, despre structura posesiunilor, regimul lor juridic și capacitățile lor economice, despre taxe și prețuri, despre administrație domeniială, despre comunitățile aflate sub tutela și controlul familiei, despre raporturi confesionale, construcții, fortificații, reparații și renovări, despre structura economiei domeniiale, despre drepturi și, mai ales, obligații și despre multe, multe altele. Meritoriu este și faptul că abundențele date și informații sunt bine clasificate, ordonate și comparate, într-o manieră mai curând sociologic-antropologică.

Direcția analizei este dinspre eșantionul de documente prelucrate înspre construirea unor ipoteze și estimări ce s-ar dovedi valabile pentru structura și conținutul fondului general al familiei, pe baza unor argumente și calcule viabile. Suntem convingeți că odată cu procesarea digitală a întregului fond, un efort care presupunem că se va împlini după o durată extrem de lungă, multe dintre evaluările generale ale autorului referitoare la arhiva Bánffy în totalitatea ei vor fi confirmate. În condițiile în care dimensiunile copleșitoare ale materialului arhivistic depășesc capacitățile unui cercetător și ținând cont de starea primară în care se află operațiunile moderne de organizare a fondului, Gabriel Vaida a oferit o abordare dinspre un eșantion înspre întregul din care face parte, cu alte cuvinte, o întreprindere dinspre particular spre general.

Se cuvine să spunem câteva cuvinte și despre modul îngrijit de elaborare a lucrării, despre comparatismul care predomină în narațiune și dă credibilitate concluziilor și despre graficele, diagramele și hărțile care însoțesc și susțin analiza și care surprind dinamica posesiunilor Bánffy asemenea unui organism viu, cu o viață șerpuită, dar mereu în mișcare.

În concluzie, se poate afirma că întreprinderea de față își dorește a fi, credem, un început de drum, o invitație pentru cercetarea uneia dintre cele mai importante arhive de familie din Transilvania, din varii motive, prea puțin investigată. La vremea ei, istoriografia maghiară a lansat o provocare în acest sens, lămurind în mare parte subiectul până în anii bătăliei de la Mohács. Autorul nu și-a propus a completa documentar și a valorifica neapărat istoriografic valențele arhivei Bánffy din perioada Principatului. Profitând de abilitățile și de pregătirea sa cu preponderență tehnică, el ne-a oferit mai curând un model de cercetare actualizat aplicabil uneia dintre cele mai importante arhive de familie. Bazat pe un instrumentar flexibil, modern, conturat într-un creuzet multi- și interdisciplinar, el a trecut în revistă cam toți senzorii prin care un material documentar de această natură poate

reflecta lumea, începând cu datele genealogice esențiale, cu relevarea personalităților, cu etalarea situației proprietăților și cu recuperarea traseului mișcării lor, până la senzori de detaliu, precum informațiile și considerațiile antroponimice sau chiar cele legate de calitatea hârtiilor (suporturilor) care înmagazinează informația.

Remus Câmpeanu

DOI: 10.59277/AIIGB/2024.63.28

Mircea MĂRAN, *Românii din banatul sârbesc la 1848–1849*, Colecția „Biografii istorice transilvane”, tomul XIX, Argonaut Publishing, Cluj-Napoca, 2023, 246 p.

Despre 1848 la români s-au scris „fluvii” de pagini și cărți. Totuși, istoriografia noastră a ignorat până de curând pete albe, ca Bucovina și Basarabia (locuite de o majoritate demografică românească), ori Banatul sârbesc de azi (un teritoriu care nu s-a aflat niciodată în granițele statului român, cu istorie pașoptistă românească cvasinecunoscută. Azi se desființează una dintre petele albe prin cartea lui Mircea Măran, prima încercare reușită de monografiere a participării românilor locuitori în Banatul Sârbesc la revoluția pașoptistă.

Această premieră istoriografică românească e cu atât mai valoroasă și mai bine-venită, cu cât se bazează nu doar pe surse secundare fragmentare, ci mai ales pe izvoare primare inedite din spațiul lingvistic sârbesc. Sursele primare, descoperite în Arhivele Istorice din Panciova, transcrise și traduse de autorul volumului, până în prezent nu au fost citate nici în istoriografia română, nici în cea sârbă. Documentele pașoptiste inedite în română și sârbă, precum și articolele din gazeta belgrădeană „Србске новине” (Ziarul sârbesc) aduc plusvaloare prin editarea lor critică în anexele documentare ale cărții.

Din punct de vedere al istoriei evenimentiale și al cronologiei revoluției românești pe meleagurile bănățene, Mircea Măran prezintă momente complet necunoscute și situații cvasinecunoscute cititorului român de istorie, așa cum au fost: evenimentele de la Kikinda (24 aprilie 1848); adunarea de la Țrepaia (15–16 aprilie 1848), cu participarea grănicerilor români și sârbi din Regimentul Germano-Bănățean cu sediul la Panciova și cu elaborarea unui program în 28 de puncte; participații români la Adunarea din Luna Mai (*Majska skupština*, 1848) de la Sremski Karlovci (Carloviț, Karlowitz); marea adunare a românilor din Banat de la Lugoj (15/27 iunie 1848).

În cartea sa, Mircea Măran arată că „poziția și rolul românilor bănățeni” în timpul revoluției și al războiului civil din Serbia au fost duale, unii dintre ei manifestând simpatii și mai ales interese promaghiare, alții însă alăturându-se taberei sârbilor, iar situația „este mult mai complexă” decât susțin unele voci ale istoriografiei sârbe, autorul român citându-l pe S. Gavrilović (1996), care afirma că, spre deosebire de românii ardeleni, „românii bănățeni s-au decis pentru partea maghiară”.

Pozițiile ideologice susținute de reprezentanții românilor bănățeni se diferențiază atât pe plan social, cât și pe plan național, așa cum arată autorul. Un rol important a jucat și afilierea administrativă a populației românești, care în împrejurimile Panciovei aparținea teritoriului graniței militare austriece, fiind subordonată autorității comitetului districtual sârbesc revoluționar, pe când românii din Vârșeț și împrejurimi se găseau în cadrul sistemului administrativ maghiar, care era susținut de Eftimie Murgu și colaboratorii săi.

Astfel, unele localități românești ale graniței militare din Banat, în primul rând Uzdinul și Sân-Mihaiul, dar și Petrovasăla (Petrovoselo, azi Vladimirovac, localitate populată în exclusivitate de români), s-au opus mișcării revoluționare sârbești pur și simplu, ori au nutrit și afinități pro-maghiare (Sân-Mihaiul, Petrovasăla la început, Nicolinț), în spiritul convocării lui Eftimie Murgu la adunarea de la Lugoj. Simpatiile și mai ales antipatiile manifestate de locuitorii satului prim amintit („sâmienți”) au dus la răzburarea sârbească din satele învecinate, la incendierea Sân-Mihaiului și